

JAMES
GARVEY
ETIKA KLIMATICKÉ
ZMĚNY

F

Edice DNEŠNÍ SVĚT

Tomáš Hříbek (hlavní editor)

Ondřej Beran

Hynek Janoušek

Edice se specializuje převážně na překlady knih současných světových filosofů, kterým se daří rigorózním a přitom zároveň srozumitelným a čtivým způsobem pojednat o tématech celospolečenského zájmu. Mezi jinými jde o témata jako povaha a program zodpovědného politického myšlení dnes; úloha humanitního vzdělání ve společnosti ovládané ekonomickými imperativy; proměny sekularismu a duchovnosti v postsekulárním světě; genderové předsudky a legitimní cíle feministické politiky; vztah multikulturalismu a morálního univerzalizmu; imigrační krize a střet kultur; válka, její morální meze a alternativy; etická dilemata moderních biotechnologií; případně morální status zvířat a ekologická etika. Jednotlivé svazky by měly být zajímavé pro široké laické publikum.

V edici již vyšlo:

Peter Singer, *Darwinovská levice. Politika, evoluce a spolupráce* (2016)

Michael Dummett, *O přistěhovalectví a uprchlících* (2016)

Martha C. Nussbaumová, *Ne pro zisk. Proč demokracie potřebuje humanitní vědy* (2017)

Deborah Cameronová, *Mýtus o Marsu a Venuši. Mluví muži a ženy opravdu různými jazyky?* (2018)

Dále v edici připravujeme:

Tony Milligan, *Truth in a Time of Populism*

Etika klimatické změny

Filosofia / Praha 2018

JAMES GARVEY

ETIKA KLIMATICKÉ
ZMĚNY

CO JE A CO NENÍ SPRÁVNÉ
VE SVĚTĚ, KTERÝ SE OTEPLUJE

Kniha vychází s podporou Strategie AV21 – Výzkumný program:
Formy a funkce komunikace

Recenzovali:

PhDr. Tomáš Hříbek, Ph.D.

PhDr. Oleg Suša, CSc.

The Ethics of Climate Change. Right and Wrong in a Warming World

Copyright © James Garvey, 2008

This translation is published by arrangement with Bloomsbury
Publishing Plc.

Translation © Alžběta Vargová, 2018

Cover and Typography © Markéta Jelenová, 2018

© Filosofia, 2018

Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, v. v. i.

ISBN 978-80-7007-554-8 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-7007-564-7 (epub)

ISBN 978-80-7007-565-4 (mobi)

ISBN 978-80-7007-563-0 (pdf)

Obsah

Úvod 15

1 / Teplejší planeta 21

Podivné změny 26

Konsenzus 32

Solidní věda 39

Výhlídky do budoucna 48

2 / Co je správné, a co ne 59

Filosofie a morálka 64

Důležitost důvodů 66

Důvody morálních přesvědčení 73

Konzistentnost, morální teorie a intuice 79

Environmentální etika 83

3 / Odpovědnost 93

Jednání a časové a prostorové komplikace 100

Věžňovo dilema a tragédie společné pastviny 103

Historické principy spravedlnosti 111

Přítomné nároky a možnosti 125

Udržitelnost 134

4 / Pasivita 141

Nejistota 146

Cena 157

Technologická spása 162

Čekání na ostatní 170

Naléhavost 176

5 / Akce 179

Kritéria morální adekvátnosti 184

Rámcová úmluva a Kjótský protokol 191

Stejně množství na obyvatele 202

Srovnatelná břemena 208

6 / Individuální volba 217

Opět konzistentnost 222

Psychologické bariéry 229

Individuální jednání 235

Občanská neposlušnost 242

Epilog 245

Nevím, co si mám o těchto závěrech myslet 249

Bibliografie 253

Jmenný rejstřík 261

Věcný rejstřík 265

Úvod

Reflektovat změnu klimatu není snadné. Může se vám zdát, že na to nestačíte, a možná vás náročnost tématu brzy zdolá. Přemýšlet o klimatických změnách vlastně znamená také přemýšlet o dramatickém otřesu planety, o smrti nesčetných organismů, nezměrném lidském utrpení a všech dalších myslitelných hrůzách. Můžete zkusit dát svou naprosto normální a pochopitelnou reakci na tyto věci do závorky, v hlavě ji odložit někam do kouta a prostě pokračovat dál. To vám také rádím, pokud je toho na vás moc. To přejde. Normální lidské reakce však budete potřebovat, pokud se budete chtít tímto tématem prokousat k nějakým upřímným závěrům. Vaše reakce jsou právě tak důležité jako pečlivá analýza. Navíc slibuji, že se budu snažit všechny hrůzy držet co nejvíce pod pokličkou.

Etika klimatických změn se však nezabývá jen hrůzami. Mnohem spíš vychází z faktu, že sama věda nám nemůže dát odpovědi, které potřebujeme. Mezivládní panel pro změny

klimatu (IPCC) – o kterém v této knize ještě uslyšíte – o roli vědy v úvahách, co dělat s naší stále teplejší planetou, říká toto:

Technika, přírodní a společenské vědy nám mohou poskytnout nezbytné informace a důkazy pro to, aby byla učiněna rozhodnutí ohledně „nebezpečného antropogenního zásahu do klimatického systému“. Současně jsou však tato rozhodnutí otázkou hodnotových soudů ovlivněných sociopolitickými procesy, jež zahrnují kritéria jako vývoj, rovnost a udržitelnost – stejně jako nejistoty a rizika.¹

Věda nám může poskytnout fakta, ale pokud máme na základě těchto faktů jednat, potřebujeme něco víc. To „něco“ zahrnuje naše hodnoty. Klimatologové nám mohou říci, co se s naší planetou děje a proč se to děje – mohou dokonce do určité míry předpovědět, co se stane v příštích letech. To, jak s tím naložíme, však závisí na tom, co považujeme za správné, čeho si ceníme, co je pro nás důležité. Takové věci z ledovcového jádra nevyčtete. Musíte se jimi propřemýšlet.

¹ IPCC, TAR, Synthesis report, summary for policymakers, 2001, dostupné na <http://www.ipcc.ch>. (Mezinárodní panel pro změnu klimatu, Třetí hodnotící zpráva, shrnutí pro politické představitele.) – Zprávy Mezivládního panelu budu nadále uvádět v původních zkratkách – jsou dobře dohledatelné nejen na jeho oficiálním webu. (České překlady hlavních zpráv IPCC jsou rovněž dostupné na oficiálním webu, některé i na webu Ministerstva životního prostředí ČR, <https://www.mzp.cz>, pozn. překl.)

Tato kniha je začátkem k podobným úvahám. Nevyčerpává zdaleka všechno – nejde o poslední slovo, nýbrž o několik prvních slov. Je zkrátka úvodem do etiky klimatické změny, úvodem k morální odpovědnosti za naši měnící se planetu a k tomu, jak by měla tato odpovědnost přejít v akci. Pracuje s přesvědčením, že se naše společnost i náš život musí změnit, a s rolí hodnot v těchto změnách.

Možná si už lámáte hlavu nad tím, co vlastně v tomto kontextu hodnoty znamenají. Někteří lidé trvají na tom, aby byly všechny pojmy definovány na začátku, ale já si – stejně jako Sókratés – myslím, že definice se dostaví na konci tázání, ne na jeho počátku (pokud vůbec). Můžete se držet jakékoli definice, které jen chcete – v každém případě jejich výběr zredukujeme ve druhé kapitole. Pokud se však pro tuto chvíli chci zdržet přesných definic, pravděpodobně vám dlužím krátký nástin celé knihy. Vědět, co přijde, vám může pomoci lépe chápat argumenty. Ve filosofické knize není místo pro napětí.

Tato kniha začíná dvěma kapitolami, jejichž cílem je zaplašit rozptylující představy o vědě zabývající se změnou klimatu a o povaze morální filosofie. První kapitola se týká ustáleného názoru vědců na klima naší oteplující se planety. Doufám, že na jejím konci budete lépe chápat změny, které již probíhají, stejně jako vyhlídky do dalších přibližně sta let. Především chce tato kapitola odložit představu, že ohledně změny klimatu panuje nejistota. Jejím dalším cílem je nastínit vyhlídky lidských bytostí, a to jak do bezprostřední, tak i vzdálenější budoucnosti. Argumenty, jež budou následovat, jsou přinejmenším částečně odkázané na vědu o změně klimatu.

Druhá kapitola se týká morální filosofie, a to konkrétně zdůvodnění našich morálních přesvědčení. Stejně jako v předchozí kapitole je hlavním cílem odložit některé rozptylující myšlenky – například varianty názoru, že svá morální tvrzení nemůžeme nikdy doopravdy zdůvodnit. Také doufám, že vám nepřímo předám povědomí o alespoň několika teoriích morálky, které budou v pozdějších argumentech figurovat, stejně jako přístup k environmentální etice, kterou tato kniha prozrazuje. A především doufám, že dospějete k závěru, že na důvodech našich morálních přesvědčení záleží, jakož i na tom, jak na jejich základě jednáme. Možná na tom záleží víc než dost.

Úvodní přípravy stranou: třetí kapitola se věnuje povaze odpovědnosti v otázce změny klimatu. Budeme čelit několika spletitostem, stejně jako několika problémům spojeným s kolektivní racionalitou. Budeme přemýšlet o tom, kdo by měl se změnou klimatu něco udělat, a dojdeme k několika závěrům na základě historických pojetí spravedlnosti, současných nároků a možností a na základě udržitelnosti.

Jakmile předložíme některé argumenty (jež jsou v podstatě morálním apelem na to, abychom začali jednat), bude se čtvrtá kapitola zabývat obžalobou pasivity a minimální aktivity. Existují i další argumenty pro nečinnost, ale ty, s nimiž budeme pracovat, mi připadají nejzásadnější – nebo alespoň je o nich nejvíce slyšet. Na konci uvidíme, že žádný z nich není uspokojivý.

Pátá kapitola je o akci samé: co svět již udělal a co by udělat měl. Určíme několik kritérií, podle kterých budeme moci hodnotit morální adekvátnost různých návrhů, ať už jsou jaké-

koli. Budeme je vztahovat na Rámcovou úmluvu OSN o změně klimatu, Kjótský protokol a dva další druhy návrhů na budoucí opatření.

Poslední kapitola se z morálních otázek spojených s globálními nebo vládními aktivitami přesouvá k morálnímu statusu rozhodnutí jednotlivce – čili k tomu, co je správně, nebo špatně v životě každého z nás. Zde se setkáme s nepříjemnými argumenty, které budeme muset vzít v úvahu a vyvodit z nich závěry.

Myslím, že jsem nechal mnoho prostoru také pro vaši osobní reflexi. Aplikovaná filosofie, jak se jí občas říká, se zabývá praktickými morálními problémy. Záležitosti, jako jsou potraty, eutanázie, genetické modifikace, zdravotní péče, klonování a tak dále, vzbuzují filosofické otázky, které mohou zajímat každého z nás. Přesto můžete být celou dobu zároveň trochu vděční, že tyto problémy jsou někde jinde, v bezpečné vzdálenosti. Nikdo se vás nechystá naklonovat. Pokud budete mít štěstí, nebudete muset nikdy čelit problémům spojeným s potratem nebo eutanázií ani s tím ostatním. Problém klimatických změn se vás ale týká. Je to náš morální problém – přímo teď. Na každém z nás leží morální odpovědnost něco z toho vyvodit.

Zde jsou někteří z těch, kteří mi pomohli k určitým závěrům dojít, a další, jimž rovněž dlužím díky za pomoc: Laura-May Abronová, Quill Brogan, Tim Clark, Tom Crick, Crisis, Sarah Campbellová, *Endeavour* a lidé kolem něj, Judy Garveyová, Kim Hastilowová, Ted Honderich, Joanna Kramarová, Julia LeMenseová, Justin Lynas, Alex Mooney, Anthony

O'Hear, partneři v Orwellu, The Rock Ethics Institute, Ian Sillitoe, Barry Smith, Jeremy Stangroom, Joanna Taylorová a UCLU Jitsu. Pokud znáte práci stále rostoucího počtu filosofů, kteří se věnují změně klimatu – obzvláště Stephena Gardinera, Dala Jamiesona, Petera Singera a Henryho Shuea –, všimnete si, že také jim vděčím za mnohé. Pokud jejich díla neznáte, zajděte si do knihovny s bibliografií k této knize a začněte číst. V neposlední řadě jsem v mnohém spoléhal na práci IPCC, které si rovněž cením.

Tato kniha je vytištěna na papíře z udržitelných zdrojů v souladu s pravidly Forest Stewardship Council. Část autorského honoráře (jak mého, tak mého nakladatele) byla darována ekologickým organizacím. Jsem šťastný, že mohu spolupracovat s takovým nakladatelstvím, jakým je Continuum. A konečně je tato kniha věnována Yolonne MacKenzieové – s díky za pomoc s tkaničkami od bot.

1 /

TEPLEJŠÍ PLANETA

Paprsky Slunce a hvězd pronikají skrz atmosféru Země mnohem snáze, než se poté dostávají zpět do vesmíru.

John Tyndall

Tato kapitola je jakousi odbornou přípravou nezbytnou k dalšímu přemýšlení o morálním rozměru změny klimatu. Abychom se mohli bavit o etice, je nutné si nejprve ujasnit fakta. Hned ze začátku se musíme vypořádat se dvěma mylnými představami. V první řadě doufám, že uvěříte (pokud o tom stále ještě pochybujete), že klimatická změna není nějakým vzdáleným problémem, který se nás zatím netýká. Ve skutečnosti je už dávno v plném proudu. Ve druhé části kapitoly se budeme krátce zabývat vědeckým konsenzem o existenci antropogenních příčin klimatické změny. Přitom překonáme názor, že část vědecké komunity je v tomto ohledu dosud nerozhodnutá nebo že panuje znepokojivá míra nejistoty ohledně základních faktů.

Bude dobré, když se dozvíme něco málo o vědě, která za tím vším stojí – to bude téma třetí části kapitoly. V závěru se budeme věnovat předpovědím budoucnosti naší planety. I když

totiž akceptujeme klimatickou změnu jako takovou a více či méně pochopíme, jak a proč k ní dochází, některé z velkých morálních problémů nás doopravdy neosloví, dokud se nedozvíme také něco o našich vyhlídkách do budoucna – nás jako druhu tváří v tvář změně. Tyto vyhlídky nejsou růžové.

Podivné změny

Někdy se setkáváme s názorem, že změna klimatu je problémem daleké budoucnosti, který budou řešit až naše děti. Ve skutečnosti se však planeta otepluje již teď. Z hlediska světového průměru teploty blízko povrchu Země byla osmdesátá a devadesátá léta nejteplejšími desetiletími od doby, kdy se začaly vést přesné záznamy, tj. někdy mezi polovinou 19. století a jeho koncem.² Jedenáct z posledních dvanácti let patří v instrumentálních záznamech mezi nejteplejší roky. Podle toho, jak se rýsuje první dekáda tohoto nepříjemného tisíciletí, to vypadá, že překoná i devadesátá léta.

Světový průměr teploty zemského povrchu během 20. století vzrostl přibližně o 0,7 stupně Celsia, přičemž historicky nejteplejší roky se stále překonávají.³ Nárůst teploty o 0,7 stupně se vám možná nezdá tak strašný, rozhodně si to však nemyslí

² Pokud není uvedeno jinak, údaje v této části kapitoly pochází z IPCC, AR4, WGI, The physical science basis of climate change, summary for policymakers, 2007. Všechny zprávy IPCC jsou dostupné na www.ipcc.ch.

³ Teplotní údaje v této knize jsou uváděny ve stupních Celsia.

klimatologové, kteří si uvědomují, že rychlost změn za posledních 10 000 let je bezprecedentní. Všimněte si také, že se jedná o nárůst průměrné teploty – některá místa planety (obzvláště pevninské plochy) jsou o poznání teplejší. Stojí za to se na chvíli zamyslet nad přírodou našeho teplejšího světa a nad dopady tohoto zdánlivě zanedbatelného oteplení.

Průměrná hladina moří stoupá od roku 1960 téměř o dva milimetry ročně, přičemž mezi lety 1993 až 2003 se jednalo až o tři milimetry ročně. K obecnému stoupaní hladiny moří dochází částečně kvůli teplotní roztažnosti (voda se teplem rozpíná) a částečně kvůli odtokům vody z tajících ledovců a ztrátám z ledových příkrovů Grónska a Antarktidy. Možná vám to nepřipadá tak hrozné, ale když si představíte rozlehlost oceánů a objem vody potřebný k tomu, aby na nich byla vidět nějaká změna, je to ve skutečnosti enormní nárůst.

Tento fakt si dobře uvědomuje každý z přibližně jedné tisícovky obyvatel Carteretových ostrovů v jižním Pacifiku. Nejvyšší bod ostrovů je jen těsně nad hladinou moře. Poslední dobou se začaly zvětšovat přílivy, které zaplavují domovy a ničí jídlo i zásoby pitné vody. V roce 2005 založila Papua-Nová Guinea fondy na totální evakuaci ostrova, ke které mělo dojít do roku 2007 (postupně po deseti rodinách). Teď už je to těsné: ostrovy budou pravděpodobně do roku 2015 zcela potopené. To vše napjatě sleduje dvanáct tisíc obyvatel Tuvalu, ostrovního státu s velmi nízkou nadmořskou výškou. Mořská voda tam vyvěrá ze země a sezónní záplavy jsou stále dramatictější. Na Tuvalu žili lidé více než dva tisíce let, teď však mluví o možném odchodu na Nový Zéland. Zkuste se chvíli

dívat z okna a představit si, jaké by to bylo, kdyby vaše rodné město – váš domov – jednoduše zmizelo.

Obyvatelé Carteretových ostrovů a Tuvalu jsou mezi prvními, kterým se říká „klimatičtí uprchlíci“ nebo „environmentální migranti“. Nebudou poslední. Jejich příběhů se chopil tisk, ale podle některých odhadů rozhodně nejsou jedinou skupinou, kterou vytlačuje změna klimatu. Ještě jsme se neshodli na jasné definici klimatického uprchlíka, ale jejich příklady vidíme na celém světě. Podle Červeného kříže bylo v roce 2001 na světě asi dvacet pět milionů environmentálních migrantů.⁴ To je vyšší číslo, než se udává u válečných uprchlíků. Není pochyb o tom, že jejich počty, ať už jsou jakékoli, stále rostou.

Teplejší planeta je také tající planetou. Doba, po kterou jsou řeky a jezera severní polokoule pokryty ledem, se v posledním století zkrátila asi o dva týdny. Dále na severu se děje něco ještě dramatičtějšího – ledy Severního ledového oceánu se v letních obdobích ztenčily o 40 procent (v porovnání s jejich tloušťkou na počátku 20. století). Také jednoduše roztály – 10 až 15 procent mořského ledu je zkrátka pryč. Průměrné teploty v Arktidě za posledních sto let stoupaly až dvakrát rychleji než jinde ve světě. Také nepolární ledovce rozsáhle ustupují. Ze satelitních snímků je patrné, že části planety, které jsou každou zimu pokryté sněhem, se zmenšily dokonce

⁴ Viz *World Disasters Report 2001*, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Geneva 2001 (Mezinárodní federace společností Červeného kříže a Červeného půlměsíce, pozn. překl.)

o 10 procent. Toto zjištění jsme učinili v nedávných desetiletích – hned jak jsme byli schopni podívat se shora dolů, poslat družice do vesmíru a začít se o problém zajímat. Všechno zde zmíněné má znepokojivý dopad na rostliny a zvířata, jejichž životy jsou nějakým způsobem spjaty se sněhem a ledem. Lední medvědi například potřebují mořský led pro lov tuleňů. Tento led však nyní mizí a možná poprvé v historii se lední medvědi začali jíst navzájem (proč asi?).⁵

Jedním z nejvarovnějších aspektů tání (spolu se zvyšujícím se rizikem záplav pobřežních oblastí, změnami v životě zvířat a rostlin a ztrátami pitné vody z ledovců) je to, co se děje s permafrostem. Zdá se, že „permafrost“ není zrovna výstižné označení. Skládá se ze složitých vrstev půdy, které zůstávají po celý rok více či méně zmrzlé. Některým z nich trvalo statisíce let, než se zformovaly do svého současného tvaru – a teď téměř všude postupně tají. Teploty na povrchu permafrostu stouply od osmdesátých let 20. století až o tři stupně. To je z mnoha důvodů znepokojivé, ale nejhorší ze všeho je problém s uhlíkem. Permafrost obsahuje mnoho odumřelých zbytků zvířat a rostlin, které obsahují uhlík. Za normálních okolností je permafrost zmrzlý, takže bakterie nemohou tyto odumřelé zbytky zpracovávat a uhlík zůstává na místě. Pokud však začne tání, obrovské množství uhlíku (možná až 450 miliard tun) se do-

⁵ Viz Amstrup, S. C. et al., Recent observations of intraspecific predation and cannibalism among polar bears in the southern Beaufort Sea, *Polar Biology* 29, 2006, 11.

stane do atmosféry, čímž se oteplování planety ještě zrychlí. Jedná se o jednu ze zpětných vazeb naší planety, o nichž jste možná slyšeli. Také se k nim dostaneme.

K těmto změnám však nedochází jen na vzdálených místech, jako jsou póly nebo tundra. El Niño ovlivňuje počasí po celém světě. Zhruba během každých tři až pět let prochází změnou moře i ovzduší uprostřed Tichého oceánu. Konkrétně je jev El Niño spojen s oteplením mořského povrchu, což ovlivňuje teplotu ovzduší, mořský proud a počasí na Zemi celkově. Vede například k teplejšímu a vlhčímu počasí v Jižní Americe a značně suššímu počasí v jihovýchodní Asii a Austrálii. Během obzvláště intenzivních období El Niña je Jižní Amerika vystavena divokým bouřím a záplavám, zatímco části Austrálie zažívají krutá sucha a rozsáhlé požáry buše. Následky však nevidíme jen na pevnině. Korálové útesy mají tendenci se během El Niña odbarvovat – symbiotické řasy, které s korály žijí, kvůli stresu z horka odchází a struktura útesů mění barvu na křídově bílou. Mnoha korálům trvá velmi dlouho, než se zotaví (pokud vůbec). Téměř všechny korály ve velké části Indického oceánu nyní tvoří mrtvý, vybělený a křehký korálový hřbitov.

Oteplování Země má během posledních dvaceti až třiceti let za následek častější a úporná El Niña, čemuž odpovídá intenzita i frekvence s ním spojených povodní a sucha. Tento problém můžeme reflektovat, když si představíme škody způsobené extrémním počasím. Ty se sice nedají změřit, ale rozhodně existují záznamy ekonomických ztrát způsobených počasím. S přihlédnutím k inflaci vzrostly globální ztráty za posledních čtyřicet let o řádovou velikost. Pojišťovny změnil způsob

práce. Nenechme se ale příliš vtáhnout do ekonomického způsobu myšlení. Katastrofy způsobené počasím vedou k něčemu horšímu, než jsou ekonomické ztráty: ke ztrátám na životech. Tyto ztráty spojené s El Niñem za poslední dobu také vzrostly.

Planetární změny neovlivňují jen lidské bytosti. Celá škála rostlin a zvířat se odstěhovala blíže k pólům nebo do vyšších a chladnějších míst. Hmyz se dříve líhne, ptáci dříve migrují, rostliny dříve kvetou, období rozmnožování začíná dříve a trvá déle. Některé rostliny a zvířata se přizpůsobují změnám, ale jiné toho nejsou schopné – obzvláště ty, které jsou ohrožené i jinými faktory. Změny jsou zkrátka pro mnohé živočichy příliš rychlé. Některá zvířata zachrání migrace, ale jiná tuto možnost nemají. Horská gorila, která potřebuje chladnější počasí, se přestěhuje výše do hor, aby ho našla. Nakonec však už nebude mít kam jít. Celé druhy již následkem klimatických změn nenávratně zmizely.

Nárůst teploty o 0,7 stupně tedy už teď na naši planetu působí – na její led, sníh a permafrost, na její oceány, počasí, zemi, rostliny i živočichy včetně nás. Máme dobré důvody předpokládat, že se oteplování zrychluje. K těmto důvodům se také dostaneme, ale nyní se jen zkusme zamyslet nad předpovídanými změnami teplot, změnami, které nepochybně ovlivní budoucnost našeho oteplujícího se světa.

V roce 2000 bylo učiněno několik předpovědí.⁶ Pro období mezi lety 1990 a 2025 se předpokládal teplotní nárůst

⁶ První skupina údajů pochází z TAR IPCC. Novější údaje pochází z 4AR.